

УДК332.14../314.18(477)

**Семенов Василь Федорович
Олійник Валентина Дем'янівна**

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУБРЕГІОНІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Семенов Василий Федорович
Олейник Валентина Демьяновна**

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ И СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СУБРЕГИОНОВ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

В работе проведен сравнительный анализ социально-экономического развития субрегионов Одесской области по ряду показателей: демографических (естественный, механический прирост населения), социальных (уровень безработицы, уровень введения в эксплуатацию жилья в расчете на одного человека), инвестиционной деятельности. Предложена методика определения интегрального показателя развития на основе ранжирования и бальной оценки.

**Semyonov Vasilij Fiodorovich
Oleynik Valentina Demianovna**

DEMOGRAPHIC SITUATION AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF INTERROGATION OF THE ODESSA REGION DISTRICTS

In work the comparative analysis of socio-economic development of interrogation of the Odessa region is conducted on indexes: demographic (natural, mechanical increase), social (an unemployment rate is the level of introduction to exploitation of habitation in a calculation on one person), investment activity. The method of determination of integral index of development is offered on the basis of revision and ball estimation.

Збереження та посилення внутрішніх диспропорцій у соціально-економічному розвитку обласних регіонів України залишається стійкою та найбільш негативною тенденцією сучасного регіонального розвитку. Тенденції демографічної динаміки відображають соціально-економічні процеси і тому аналіз показників демографічного розвитку районів і субрегіонів області у порівнянні з їх інвестиційною діяльністю дає можливість зробити висновки щодо дієвої регіональної економічної політики на місцевому рівні, яка складається з регулювання процесу ринкових перетворень та активізації внутрішніх регіональних факторів соціально-економічного розвитку. Проблема є надзвичайно актуальною, адже в рамках регіональної політики держава має створювати сприятливі умови для реалізації місцевих інтересів силами регіонів, тобто за рахунок ендогенних факторів.

Не тільки регіони, але і їх частини повинні прагнути до спеціалізації, використання внутрішніх ресурсів, поділу праці та підвищення конкурентоспроможності. Не випадково в Європі сьогодні вже говорять не про конкуренцію держав, а про конкуренцію регіонів. Відома ідея німецьких економістів 60-х років (М. Гірш) „Пошук власної професії регіону”.

На міжрегіональну диспропорцію впливають три основних фактори: природно-географічні, соціально-економічні та науково-технічний прогрес, а також ступінь кваліфікації робітників, рівень їх заробітної плати. Актуальним є пошуки шляхів, вирівнювання міжрегіональних диспропорцій.

Вивченню особливостей регіонального розвитку та визначенню рівня депресивності територій присвячені наукові праці М. Барановського, О. Грішної, А. Доценка Ф. Заставного, С. Коломийчука, В. Лексина, А. Новикової, І. Прокопа, О. Топчієва, А. Чухно, Л. Шаульської, Л. Шевчука, Л. Шепотько. Названі науковці визначають різні групи показників, які необхідно аналізувати для визначення рівня депресивності та проблемного характеру регіонального розвитку.

Так, М.О. Барановський розглядає п'ятнадцять показників, серед яких показники, які відображають фінансово-економічний стан, демографічну ситуацію та особливості розселення населення, забезпечення населення та населених пунктів закладами сфери послуг [1]. В.С. Коломийчук виділяє такі основні критерії визначення депресивності територій: збитки, кількість збиткових об'єктів, перевага видатків у бюджеті над доходами, рівень безробіття, забезпеченість житловою площею у міських та сільських населених пунктах, розвиненість каркасу території [5]. Грошові доходи, рівень зайнятості населення, кількість безробітного населення, інвестиції в основний капітал – основні критерії визначення депресивності в наукових роботах Ф.Д. Заставного, А.І.Доценка та ін. [2,3]. У якості основного показника визначення депресивності територій Л.В. Шаульська виділяє індекс розвитку людського потенціалу [10]. Загальне визнання проблемного характеру депресивних територій та необхідності стимулювання їх розвитку знайшло відображення у Законі України „Про стимулювання розвитку регіонів”, прийнятому у вересні 2005 року. У цьому Законі вперше законодавчо закріплені правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій.

Критичний аналіз опублікованих з даної проблематики наукових праць, теоретичних концепцій, методичних розробок і рекомендацій свідчить, що міжрегіональні диспропорції вивчені недостатньо, зокрема не приділено відповідної уваги вивченню факторів інтенсивного економічного розвитку регіонів, оцінці співвідношення внутрішніх і зовнішніх факторів та їх впливу на пом'якшення міжрегіональних диспропорцій.

Окреслена проблематика торкається також низки питань, пов'язаних з прискоренням економічного розвитку за рахунок внутрішніх, у тому числі нематеріальних ресурсів. Це тісно пов'язано з інтенсивними змінами, які відбуваються в структурі споживання та нагромадження за рахунок

ендогенного розвитку, використання новітніх технологій, запровадження сучасних підприємницьких мереж, зростання якості людського і ресурсного потенціалів.

Отже, метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування шляхів пом'якшення міжрегіональних диспропорцій, підвищення рівня життя населення субрегіонів України.

Внутрішні диспропорції та посилення дисбалансу за основними показниками економічного, соціального, екологічного розвитку з кожним роком все більш виразніше свідчать не лише про збереження нерівномірності, але і про поглиблення поляризації та розриву у темпах та характері розвитку між окремими субрегіонами та районами в межах кожного обласного регіону. Існування типових депресивних територій та субрегіонів є характерною ознакою регіонального розвитку кожної області України [4].

Саме на низовому рівні найбільш контрастно проявляються ознаки депресивності, нерівномірності, поляризованості соціально-економічного розвитку території і саме на цьому рівні можливе визначення ефективних шляхів розвитку. Одеська область є одним з регіонів України, де спостерігається загальнодержавна тенденція збереження диспропорцій на рівні субрегіонів.

Завданням даної статті є визначення масштабів та рівнів диспропорцій у соціально-економічному розвитку на рівні субрегіонів у складі Одеської області. Відповідно до поставленої мети проведено порівняльний аналіз соціально-демографічної ситуації, рівня інвестиційної діяльності для п'яти субрегіонів Одеської області, які виділені нами на основі вже існуючих класифікацій [6,8] (Табл. 1).

Таблиця 1.

Субрегіони Одеської області

Субрегіони	Населення (тис. осіб)	Площа (км.кв.)
Північний	190,6	5940
Степовий	182,2	7899
Задністровський	239,9	8328
Придунайський	220,2	4778
Приміський	289,1	9972

Північний, до складу якого входять такі адміністративні райони: Кодимський, Балтський, Ананьївський, Любашівський, Савранський, Котовський; *Степовий* – Красноокнянський, Фрунзівський, Ширяївський, Великомихайлівський, Миколаївський, Березівський, Іванівський; *Задністровський* – Білгород-Дністровський, Арцизький, Тарутинський, Татарбунарський, Саратський; *Придунайський* – Ізмаїльський, Кілійський, Болградський, Ренійський; *Приміський* – Овідіопольський, Біляївський, Комінтернівський, Роздільнянський. На основі проведеного дослідження,

зроблено спробу, виявити, якою мірою впливає соціально-демографічна ситуація на обсяг надходження інвестицій до окремих субрегіонів.

В своїй роботі автори порівнюють як головні складові соціально-економічного розвитку регіону показники соціально-демографічної ситуації та інвестиційної діяльності. Зокрема, соціально-демографічні показники включають в себе: природний приріст населення, механічний приріст населення, рівень безробіття, введення в експлуатацію житла в розрахунку на 1 особу. Показники, які характеризують інвестиційну діяльність включають: обсяг інвестицій в основний капітал (в фактичних цінах та процентному відношенні), інвестиції в основний капітал в розрахунку на 1 особу, обсяг прямих іноземних інвестицій (в фактичних цінах та процентному відношенні), прямі іноземні інвестиції в розрахунку на 1 особу. Фактологічною основою для проведення дослідження стали матеріали статистичного щорічника Одеської області, а також розраховані авторами відповідні показники для проведення порівняльного аналізу та співставлення рівня розвитку субрегіонів та окремих районів області [7].

Таблиця 2

Соціально-демографічні та інвестиційні показники субрегіонів Одеської області

Показники	Одеська область	Північний	Степовий	Задністровський	Придунайський	Приміський
Природний приріст нас., %	-5,8	-11,3	-13,5	-11,8	-6,2	-3,7
Механічний приріст населення, %	3,7	1,7	1,0	0,1	0,8	1,1
Рівень безробіття (%)	2,0	6,4	6,3	3,1	3,4	1,0
Введення в експлуатацію житла на 1ос. (м.кв.)	0,27	0,31	0,01	0,37	0,33	2,5
Інвестиції в осн. капітал (у факт. цінах тис.грн., %)	7339023 100%	10549,4 0,14%	11746 0,16%	22952,6 0,31%	17518,0 0,23%	159891,3 2,18%
Ін вест. в осн. кап. на одну осбу (грн.)	3073,6	340	420,9	482,2	307,2	2412,5
Прямі іноз. інв. на 1 липня 2007 р. (тис.дол. США, %)	73897,8 100%	1317,0 1,8%	1122,0 1,52%	3410,9 4,62%	2964,0 4,01%	64877,7 87,8%
Прямі іноз. інвестиції в розр. на 1 ос.(в дол.США)	3,099	1,63	0,33	2,90	3,37	56,09

З даних табл.2 видно велику різницю між субрегіонами за усіма показниками. Підтвердженням кризової демографічної ситуації в Україні є приведені дані природного приросту, які дещо компенсуються позитивним

механічним приростом. В субрегіонах області зафіксовано високий рівень безробіття, малу активність введення в експлуатацію житла, мізерне надходження інвестицій в основний капітал, малі обсяги залучення прямих іноземних інвестицій (за виключенням Приміського субрегіону).

Для порівняння соціально-демографічної та інвестиційної диференціації проведемо ранжування субрегіонів. Для цього вводимо бальну систему оцінювання за кожним з показників (від 1 до 5-ти балів). По кожному показнику субрегіонам присвоюється відповідний бал: 5 балів - за найкращий результат з цього показника, 4, 3, 2, 1 бал - по мірі зниження результату даного показника. Максимально можлива кількість балів – 40, ($\max = \sum ab$, де а – максимальний бал, b – кількість показників).

Таблиця 3

Ранжування субрегіонів Одеської області за соціально-демографічними та інвестиційними показниками

	Північний	Степовий	Задністрівський	Придунайський	Приміський
Природний приріст нас.	3	1	2	4	5
Механічний приріст населення	5	3	1	2	4
Рівень безробіття	1	2	4	3	5
Введення в експлуатацію житла на 1 особу	2	1	4	3	5
Інвестиції в осн. капітал*	1	2	4	3	5
Інв. в осн. кап. на одну	2	3	4	1	5
Прямі іноз. інв. на 01.06. 2007 р.	2	1	4	3	5
Прямі іноз. інв. в розр. на 1 ос	2	1	3	4	5
Загальна сума балів	19	14	27	24	39
З них: соціально-економічні показники	12	7	12	14	19
Інвестиційні показники	7	7	15	11	20

За результатами, наведеними в таблиці 3, співвідношення між соціально-демографічними та інвестиційними показниками має такий вигляд.

Максимальну оцінку (39 балів) має Приміський субрегіон, в якому склалась відносно позитивна соціально-демографічна ситуація, інвестиційні показники мають найвищий бал: 20 з 20 можливих, Інвестиційна діяльність в районах за видами економічної діяльності різно направлена: так в Овідіопольському районі прямі іноземні інвестиції направлені в промисловість, будівництво, діяльність транспорту та зв'язку (30,1%, 30,2%, 24,3% відповідно). 78,7% загального обсягу інвестицій Комінтернівського району припадає на діяльність транспорту та зв'язку. Торгівля та ремонт

переважають в Біляївському районі. На розвиток промисловості направлені інвестиційні надходження Роздільнянського району [7].

Другу позицію займає Задністровський субрегіон – 27 балів, в якому низький природний приріст населення, малий приток населення, значний рівень безробіття, але райони мають досить значний обсяг інвестицій, які направлені в розвиток промисловості, торгівлі та сільського господарства .

З відставанням в 2 бали третю позицію займає Придунайський субрегіон, в якому на соціально-демографічні показники припадає 13 балів, і 11 балів на інвестиційні: в районах невеликі обсяги інвестицій в основний капітал, найнижчі показники в розрахунках його на 1 особу, але спостерігається значне збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій, з яких в Ренійському районі (91,3%), вкладені в діяльність транспорту, в Болградському районі в промисловість, в Ізмаїльському та Кілійському районах в сільське господарство (75%, та 67%).

Північний субрегіон має 19 балів, він характеризується досить негативною соціально-демографічною ситуацією (найвищий рівень безробіття) та низькими інвестиційними капіталовкладеннями, які в Ананьївському, Балтському та Котовському районах направлені на розвиток торгівлі, а в Любашівському та Кодимському - в промисловість.

Останні позиції займає Степовий субрегіон – 14 балів, в якому найнижчий приріст населення, найгірше забезпечення житлом, значний рівень безробіття, малі обсяги прямих іноземних інвестицій, які майже порівно розподіляються між промисловістю та сільським господарством.

Соціально-демографічна ситуація, як і інвестиційна, в Одеській області відрізняється за субрегіонами. Порівняно краща демографічна ситуація не є головним чинником залучення інвестицій в даний субрегіон (Північний, Придунайський), в Степовому субрегіоні, при несприятливій соціально-демографічній ситуації спостерігається мала активність інвестиційної діяльності. Задністровський та Приміський субрегіони відзначаються кращою соціально-демографічною ситуацією та позитивною інвестиційною діяльністю.

Отже, в цілому, райони Одеського регіону залишаються ще мало привабливими для інвесторів. Розподіл інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності в Одеській області має такий вигляд: на сільське господарство в області припадає 4,2%, на промисловість – 16%, діяльність транспорту і зв'язку має 26,9% і найбільший відсоток, 29,8%, направлено на операції з нерухомим майном, орендою, наданням послуг підприємцям, будівництво, 9% на торгівлю. Решта відсотків припадає на фінансову діяльність, діяльність готелів та ресторанів, освіту, державне управління, охорону здоров'я та надання соціальної допомоги.

Субрегіони Одеської області одержують 3,02% від всього обсягу інвестицій в основний капітал, 2,18% з них припадає на Приміський субрегіон. Прямі іноземні інвестиції знайшли більше застосування в субрегіонах, але при їх розгляді спостерігається значна нерівномірність [9]. Так 87,7% прямих іноземних інвестицій одержує Приміський субрегіон,

решту 11,95% всі інші субрегіони. Інтенсивність й результативність інвестиційних процесів впливають на економічну, політичну, соціальну сферу суспільства.

Для Одеського регіону, як регіону з аграрним потенціалом, пріоритетним має бути сільське господарство, в якому, до речі, починаючи з 2000 року не було введено в дію ніяких потужностей сільськогосподарського призначення і лише в 2006 році введено тваринницьких приміщень на 100 місць для великої рогатої худоби, 100 га зрошуваних земель та на 600 т. зерна нових зерно насіннесховищ. Дані свідчать про вкрай незадовільний стан сільського господарства, достатнє фінансування якого б, в свою чергу, покращило не лише економічний стан районів та сільського населення, а також і його соціальні потреби. Обезлюднення сіл, старіння сільських жителів, масова міграція з сіл - ускладнює демографічну ситуацію, яка не стабілізується в районах за допомогою різних соціальних потреб населення.

За минулий рік в районах області не було введено в експлуатацію жодного учнівського місця загальноосвітнього навчального закладу. З 1995 в районах області не було введено в експлуатацію лікарняних закладів. Виняток становить Березівський район, в якому в 2000 році було створено 30 нових лікарняних ліжок. Негативна ситуація склалась і з клубними закладами, і з відділеннями зв'язку.

Чому ж склалась така ситуація? Найкращі позиції в Приміському субрегіоні, розвиток якого формується під впливом м. Одеси, Іллічівська, Южного. Задністровський субрегіон має сприятливе транспортно-географічне положення. Придунав'я - важлива стратегічна, геополітична територія, яку в майбутньому буде проголошено зоною пріоритетного розвитку, що в подальшому позитивно вплине на покращення соціально-економічного становища субрегіону.

Степовий, та особливо Північний субрегіони, знаходяться на периферії Одеської області та значно віддалені від міста Одеси. Зокрема, Степовий субрегіон – це сільськогосподарський субрегіон з мінімальною кількістю промислових підприємств (Березівський, Великомихайлівський, Миколаївський та Фрунзівський райони не мають свого внеску в обсяги промислової продукції області) є найменш економічно забезпечені, соціально захищені та інвестиційно привабливі, так як сільське господарство, яке характеризується низькою продуктивністю праці, високими трудовими й матеріальними затратами не отримує достатнього фінансування та підтримки з боку держави та інвесторів.

В субрегіонах спостерігаються й внутрішні диспропорції, тобто коли досить високі показники одного з районів, значно впливають на результати ситуації в субрегіоні в цілому. Для виявлення лідерів та аутсайдерів Одеської області за соціально-економічними та інвестиційними показниками автори пропонують аналогічну методику дослідження рівня розвитку вже в розрізі адміністративних районів. (рис. 1) Проведений аналіз показує наскільки суттєвим є розрив та відставання великої групи адміністративних районів області від районів Приміського субрегіону.

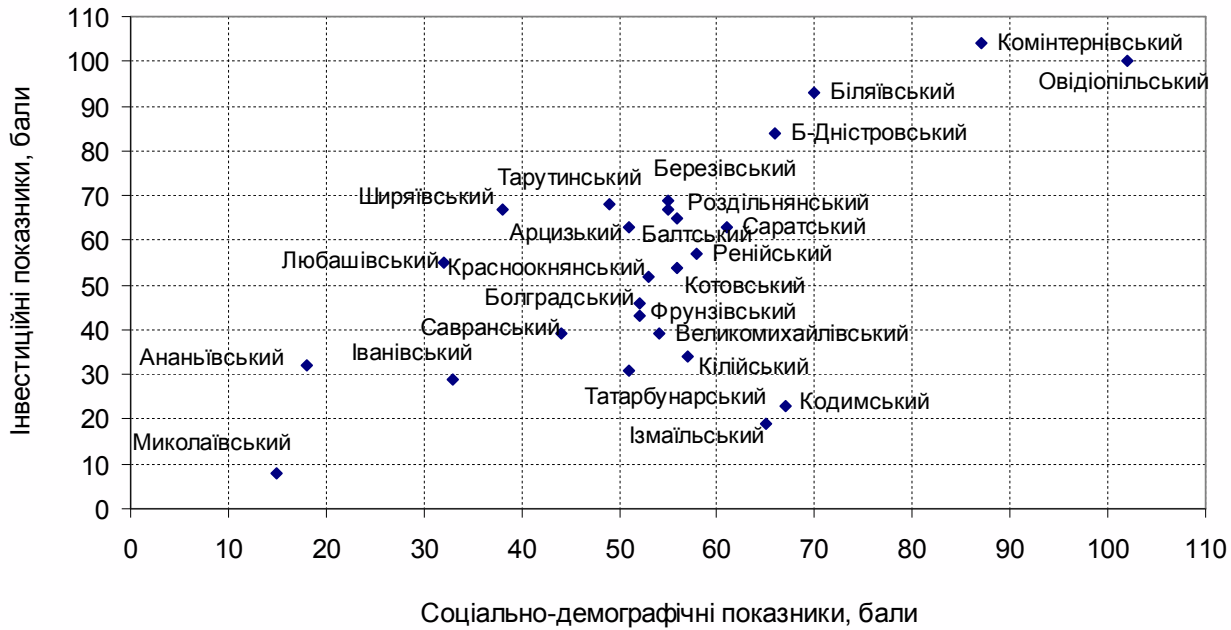

Рисунок 1. Розподіл адміністративних районів Одеської області за соціально-демографічними та інвестиційними показниками

Підтверджують своє лідерство 3 райони (Комінтернівський, Овідіопольський, Біляївський) з чотирьох Приміського субрегіону (Роздільнянський район за даними показниками не ввійшов до цієї групи), до яких варто включити і Білгород-Дністровський район з Задністровського субрегіону. Перша група районів демонструє пряму залежність соціально-демографічної та інвестиційної ситуації та займає найкращу позицію серед районів Одеської області.

До другої групи можна віднести Березівський, Роздільнянський, Балтський, Саратський, Ренійський, Котовський, Болградський, Фрунзівський, Красноокнянський, Арцизький, Тарутинський райони, які займають другу позицію і мають приблизно рівнозначне становище між соціально-демографічними та інвестиційними показниками. До групи входять 3 райони (Саратський, Тарутинський, Арцизький) з Задністровського субрегіону, який в ранжуванні субрегіонів займає другу позицію (Білгород-Дністровський район з даного субрегіону в лідируючій групі, Татарбунарський – за кінцевими результатами не ввійшов в дану групу районів). Але це дослідження дало можливість районам (Болградський, Ренійський) Придунайського субрегіону, зайняти другу позицію та виявити лідерів серед відстаючих Північного та Степового субрегіонів (Котовський, Балтський, Фрунзівський).

Третю позицію займають Ширяївський та Любашівський райони з відстаючих Центрального та Північного субрегіонів, відповідно, і показують при недостатньо сприятливій соціально-демографічній ситуації досить високу інвестиційну діяльність, що в свою чергу дозволяє прогнозувати

покращення соціально-економічного розвитку районів. Савранський та Іванівський райони мають непривабливе соціально-демографічне та інвестиційне становище.

В четверту групу входять райони: Великомихайлівський, Кілійський, Татарбунарський, Кодимський та Ізмаїльський, які демонструють при сприятливій соціально-демографічній ситуації – низьку інвестиційну діяльність. Ізмаїльський, Кілійський, Татарбунарський райони виявились аутсайдерами в своїх субрегіонах.

Відстаючими є два райони Ананївський (Північний субрегіон) та Миколаївський (Степовий субрегіон), які мають вкрай несприятливу соціально-демографічну ситуацію та являються інвестиційно непривабливими і потребують уваги з боку районної та обласної адміністрації.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

- простежується незначна залежність в районах та субрегіонах області між соціально-демографічними та інвестиційними показниками;
- інвестиції є своєрідним індикатором оцінки субрегіональної депресивності, якщо цей показник збільшується, то регіон стабілізує свою господарську діяльність, більшість інвестицій направлено в південно-західні субрегіони, що пояснюється головним чином перспективами розвитку морського господарського та транспортного комплексу;
- більшу роль відіграє географічне, транспортне положення, віддаленість від обласного центра;
- збільшенню обсягів інвестицій заважає недостатня кількість інвестиційних проектів, науково обґрунтованих спеціальних програм розвитку територій, які максимально використовували б власні ресурси.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності більш детального вивчення депресивності та диспропорційності розвитку адміністративних районів.

Література

1. Барановський М.О. Депресивність регіонів Полісся: методика визначення, конкретні результати, чинники формування // Регіональна економіка. - 2007. - №1. – С.116-127.
2. Доценко А. І., Зінич В.Т., Великохатко О.Т. та інші. Регіональне розселення в Україні: стан і прогноз – К.:РВПС України, Видавництво «Фенікс», 2007.– 376с.
3. Заставний Ф.Д. Депресивні регіони України: аналіз оцінка, проблеми // Регіональна економіка. - 2005. - №1. – С.76-90.
- 4.Кравців В.С., Стадницький Ю.І. Актуальні питання реалізації політики стимулювання розвитку регіонів України в сучасних умовах // Регіональна економіка.-2005. - ,№3.-С.77-84.
5. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегії розвитку). – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 440 с.
6. Семенов В.Ф. Шляхи підвищення ефективності реформування агропромислового комплексу регіону. – Київ. 1998. – 204 с.
7. Статистичний щорічник Одеської області 2006 рік Одеса. 2007. – с. 543.

8. Топчієв О.Г. Одесская область территориальная организация и структура хозяйства: Концепция социально-экономического развития. – Одесса. 1991. – С. 40-42.
9. Хомич Л.В. Одеський регіон: масштаби та географія іноземних інвестицій // Україна: Географічні проблеми сталого розвитку. Збірник наукових праць в 4 х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 2. – С.345-347.
10. Шаульська Л.В. Напрями удосконалення державної регіональної соціальної політики // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Збірник наукових праць. – 2003. – Вип. 5. – Ч.3. – С. 245-256.

Відомості про авторів

Семенов Василь Федорович – зав. кафедри регіональної економіки і екології Одеського державного економічного університету, професор, д.екон.н.

М. Одеса, вул. Преображенська б. 8.

Тел. 8-0482-725-22-11, 8-067-489-47-98

Олійник Валентина Дем'янівна – асистент кафедри регіональної економіки і екології Одеського державного економічного університету, аспірант кафедри економічної і соціальної географії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, науковий керівник д.геог.н., професор, заслужений діяч науки і техніки Топчієв О.Г..

М. Одеса, вул. Посмітного б. 19, кв. 27

Тел. 8-0482-32-87-72, 8-067-783-00-56